

Pačesová, Jaroslava

Jazyková pojmenování

In: Pačesová, Jaroslava. *Řeč v raném dětství*. 1. vyd. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 19-27

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121475>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1. JAZYKOVÁ POJMENOVÁNÍ

- 1.1 Členění mimojazykové skutečnosti
  - 1.1.1 Odlišnost mimojazykové skutečnosti
  - 1.1.2 Odlišnost v členění mimojazykové skutečnosti
  - 1.1.3 Různý stupeň abstrakce
- 1.2 Podstatné znaky pojmenování
  - 1.2.1 Konvenčnost
  - 1.2.2 Obecnost

Shody ve funkcích jazyka signalizují shody ve způsobu myšlení těch, kteří jazyk vytvářejí a jazyka používají. Tak např. to, že jazyky mají pojmy a gramatické kategorie, které ukazují na lišení kvality, kvantity, délky, krátkosti, času apod. demonstrují, že i myšlení těch, kteří těmito jazyky mluví, má tyto kategorie. Nemožnost neutrálních otázek jako „jak černý“ o něčem, co může být bílé, ukazuje, že tyto rozdíly spadají do rozdílné kvality vůbec, ne však do kategorií realizovaných protikladem kvalit.

1.1 ČLENĚNÍ MIMOJAZYKOVÉ SKUTEČNOSTI

Členění mimojazykové skutečnosti v pojmenovatelné složky nevede v různých jazycích ani u dospělých – a tím méně u dětí – ve všech případech ke stejným výsledkům. Důvodem je především fakt, že ani sama mimojazyková skutečnost v obdobných situacích není u různých jazykových společenství vždy shodná, dále pak fakt, že existují rozdíly v jejím členění.

1.1.1 ODLIŠNOST MIMOJAZYKOVÉ SKUTEČNOSTI

Je obecně známo, že např. pojmenování „*chléb*“ v češtině označuje zcela jiný druh potravy než např. pojmenování „*bread*“ v angličtině. Totéž platí pro francouzštinu, italštinu apod., nemluvě o skutečnosti, že v jednom jazykovém společenství existuje zpravidla několik různých druhů „*chleba*“.

A nemáme-li dostatečnou znalost reálií, budeme překvapeni, že při požádání o chleba dostaneme u nás tmavě vypečený bochník z žitné mouky, v Anglii nakrájené plátky ze světle vypečené krychle z pšeničné mouky, ve Francii dlouhou tenkou křupavou sentvičku, v Itálii pak bílé housky.

Ekvivalentem výrazu „chléb“ je v počátečních studiích mluvního vývoje dítěte jedno z typicky dětských slov, viz „*papu*“. Ekvivalence je ovšem jen částečná: pojmenováním „*papu*“ totiž dítě vyjádří jakoukoliv potravu, která se předkládá nebo kterou vyžaduje. Ani tehdy, začne-li používat výraz „*chlebiček*“, není ekvivalence úplná. Primární funkce tohoto pojmenování je pro dítě zřejmě zkonkrétnění pojmu „*svačina*“. Na dotaz „*Co jste svačili*“ dostáváme spontánní odpověď: „*chlebiček*“.⁶ Při další konverzaci, v níž dospělý vyjadřuje podiv, že jim v jeslích dávají pořád jenom chlebiček, se dítě ohradí: „*Papáme dycky jinej chlebiček*.“ Na další pobídku pak vyjmenovává „*chlebiček s másličkem*“, „*housku*“, „*rohlíček*“, „*buchtičku*“, „*vdoleček*“, „*pribináček*“ apod. Je tedy zřejmé, že zná a dovede rozlišovat jednotliviny, jednu z nich – a ta pochopitelně může být různá u různých dětí – má však zafixovanou jako zobecňující, jež je asociativně spjata s pojmem „*svačina*“. Podrobněji k této otázce viz 1.2.3.

1.1.2 ODLIŠNOST V ČLENĚNÍ MIMOJAZYKOVÉ SKUTEČNOSTI

Odlíšné členění mimojazykové skutečnosti ze strany různých jazykových společenství i ze strany dítěte, k němuž dochází i v takových případech, kde je tato mimojazyková skutečnost ve srovnávaných případech stejná (nebo alespoň zhruba stejná) je pak další, neméně závažný důvod, který způsobuje existující rozdíly. Dokladem toho je např. fakt, že čeština vystačí s jediným pojmenováním pro nečlennou skutečnost, kde např. angličtina má pojmenování dvě, viz „*ruka*“ vedle anglického „*arm*“/„*hand*“. (Výraz „*paže*“, který by odpovídal zhruba anglickému termínu „*arm*“ je v češtině termín odborný, který nelze klást stylisticky na jednu rovinu s výrazem „*ruka*“).

V dětské slovní zásobě se zpravidla setkáme se dvěma pojmenováními, která představují ekvivalenty výrazu „*ruka*“, viz „*pac*“ a „*ručička*“. Výraz „*pac*“ resp. „*pacička*“ je vývojově starší a reprezentuje – podobně jako shora uvedené „*papu*“ – typicky dětskou slovní zásobu nejranějšího období mluvního vývoje. Děti je znají z říkanky „*Paci, paci, pacičky, táta koupil botičky*“ a v souladu s běžným územ dětského chování v počátcích mluvního vývoje jeho prostřednictvím vyjadřují jak pojmenování pro

⁶ V této monografii je středem našeho zájmu formální a obsahová stránka jazykových pojmenování v dětské řeči. Ponecháváme proto stranou fonetickou realizaci jednotlivých fonémů, která je pochopitelně závislá na motorických schopnostech toho kterého dítěte v různých stadiích mluvního vývoje. K vývoji fonologického systému u českého dítěte viz naši studii „*The Development of Vocabulary in the Child*“, Brno 1968.

„ruce“, tak pojmenování pro „činnost“, tj. *tleskání*, příp. podání ruky na rozloučenou (viz doklad „*Dáme pac a pusu a jdeme domů*“). Navíc pak představuje i pojmenování pro „nohu“ (tlapku) u zvířat, sr. doklady jako „*Kočka má bolavou pacinku*“, „*Pejsku, dej mi pac*“ ap.

U dítěte, jež byl předmětem našeho longitudinálního výzkumu, představoval výraz „*ručičky*“ jakýsi specializovaný termín pro „*ruce jako pojmenování částí lidského těla*“.⁷ I když dítě znalo jak výraz „*pac*“, tak výraz „*ručička*“, používalo je v rozdílných situacích; první z nich zásadně v dětském kolektivu, tedy v rozhovoru s dítětem (zejména s mladším), dále při oslovování zvířátek, hraček ap., sr. výzvu s níž se obrací na svou mladší sestřenku: „*Udělej paci paci, no ukaž, kde máš pacinky*“ v době, kdy v běžném dialogu s dospělým používá výraz „*ručičky*“. Na dotaz, kde on má „*pacinky*“, se chlapec ohradí s poukazem, že on už je velkej a proto má „*ručičky*“ a dodává: „*Pacinky mají miminka a (po chvílce přemýšlení) taky zvířátka a ty je mají furt.*“

1.1.3. RŮZNÝ STUPEŇ ABSTRAKCE

Mnohé případy odlišného členění dané mimojazykové skutečnosti v různých jazycích jsou způsobeny nestejným stupněm abstrakce. Tak v některém jazyku, např. v češtině, se pojmy „*vlasy*“ a „*chlupy*“ vzájemně vylučují, aniž by existoval jediný pojem, který by oba citované pojmy slučoval. Podobně je tomu ve francouzštině, sr. „*cheveu*“ — „*poil*“ a v latině sr. „*capillus*“ — „*pilum*“. Druhou možností, tj. existenci jediného pojmu, lze pak dokumentovat anglickým „*hair*“, příp. německým „*Haar*“. Řečtina má široký pojem „*thriks*“, který označuje „*vlas*“ i „*chlup*“ vedle speciálního pojmu „*komé*“, tj. „*vlas s důrazem na ozdobnost, paruka, účes*“.

Četné doklady vybrané ze slovní zásoby českých dětí prozrazují, že většina z nich dává z uvedených dvou možností přednost možnosti *d r u h é*. Necítí zřejmě, alespoň v raných stadiích myšlenkového vývoje, potřebu odlišení, viz příklady typu: „*Evička má vlásky*“; „*Pejsek má vlásky*“; „*Lev má vlásky*“, jinými slovy, dítě vyjádří jediným pojmenováním tři mimojazykové skutečnosti, viz „*vlasy*“, „*chlupy*“ (resp. srst) a „*hřívá*“. Sr. v této souvislosti i výraz „*pac*“ (§ 1.1.2), který dítě používalo k označení končetiny — bez ohledu na to, šlo-li o končetinu horní nebo dolní, lidskou nebo zvířecí. (Podrobněji k této otázce viz § 1.2.2.)

⁷ Ojediněle se pak objevilo v jeho slovní zásobě pojmenování „*pažičky*“. Dítě sice neznalo odborný výraz „*paže*“, z rozcvičky v jeslích však zná a používá slovesné tvary jako „*upažit, zapažit*“. Výrazy „*pažičky*“ je podle našeho názoru důsledek zpětného tvoření sloveso-substantivum, kde navíc evidentně zapůsobila analogie k výrazu „*ručičky*“.

1.2 PODSTATNÉ ZNAKY POJMENOVÁNÍ

Základními znaky pojmenování v kterémkoliv jazyku je konvenčnost a obecnost.

1.2.1 KONVENČNOST

má neobyčejně významné postavení ve funkční onomatologii. Pojmenování pro jistou mimojazykovou skutečnost nevyplývá, jak obecně známo, z podstaty věci, ale zakládá se na společenské úmluvě a drží se přijatou konvencí mezi příslušníky daného jazykového společenství. Odtud vysvětlení rozdílných pojmenování stejných věcí v různých jazycích, sr. česky „*knih*“, anglicky „*book*“, francouzsky „*livre*“ apod. Z funkce jazyka jako prostředku dorozumívacího vyplývá, že jazyková konvence je závazná pro všechny členy, kteří jazyk používají. Je společenským výtvorem. Nic na tom nemění skutečnost, že jazykový znak neplatí f y s e i nýbrž jen t h e s e i. Závaznost je nutná, mají-li si členové jazykového společenství vzájemně rozumět. Její ignorování vysvětluje, proč valná většina neologismů, které si dítě — zejména v raných vývojových stadiích mluvního vývoje — vytváří, zaniká zpravidla stejně tak rychle, jak vzniká.

Obecně vzato, znaky představují věci nebo děje, které nějakým způsobem upoutávají pozornost nebo vyvolávají jiné děje a věci. Mohou být ve vztahu přirozeném nebo příčinném, jako např. „*třesavka*“ se považuje za znak horečky, „*zemětřesení*“ se pak kdysi vysvětlovalo jako svíjení boha Loki, uvězněného v nitru země. Nebo mohou být uváděny ve vztah konvenčně a také tak používány a pak jsou nazývány symboly, jako je např. konvenční označování řek a železnic na mapách, silniční značky, barvy dopravních světel apod. A na tomto místě se vyčleňuje jazyk jako systém sui generis. Zatímco označení na mapě, dopravní světla atd. reprezentují podstatu věcí, na niž poukazují, gró pojmenování v jazyku tuto vlastnost nemá. Sr. v této souvislosti pozorování Shakespearovo, když se ústy Julie ptá: „*Co je vlastně jméno? To, co nazýváme růží, by pod jiným pojmenováním mohlo vonět stejně krásně.*“

Jen nepatrná část slovní zásoby je s to splnit požadavek symbolu. Jsou to např. o n o m a t o p o i e, kde analogie mezi přírodními zvuky a jejich imitacemi v lidské řeči je zřejmá, i když jistá konvence platí i zde. Ukazují to např. reprodukce kohoutího zpěvu v různých jazycích, sr. české „*kykyryký*“, ruské „*kukurikú*“, maďarské „*kukurí*“, italské „*chirichi*“, francouzské „*coquerico*“ a anglické „*cock-a-doodle-doo*“. Ani přírodní zvuková předloha není tedy tak silná, aby mohla prvek konvenčnosti zcela vyloučit: uzavírá pouze jeho působení do jistých mezí, které nesmí být překročeny. V uvedené onomatopoi je to rytmický spád, který je pro citovaný přírodní zvuk příznačný a který je zachován i u českých dětí, přesto, že formy se liší podle motorické vyspělosti toho kterého

dítěte (viz zvukové podoby „*kykyryký*“ – „*tytylytý*“, „*tytyjitý*“, „*tyty-itý*“, „*kykyliký*“, „*kykyjiký*“ ap.

Kromě onomatopoi existují ve slovní zásobě pojmenování, jejichž hlásková struktura vyvolává asociaci s jistou vlastností. Tak obecně české, resp. slangové výrazy jako „*kravál*“, „*bengál*“, „*randál*“, „*virvál*“ vzbuzují asociaci s hlukem, rámušem, křikem, podobně jako anglické „*thump*“, „*clump*“, „*stump*“, „*humpt*“, „*dumpt*“ vyvolávají asociaci s tíhou, tloušťkou, neohrabaností. V této situaci nelze nepřipomenout vynikající postřeh anglického beletristy L. Carolla v půvabné knížce „*Alice through the Looking Glass*“, sr. dotaz Alenky: „*Musí jméno něco znamenat?*“ „*Ovšem že musí,*“ odpověděl Humpty Dumpty se smíchem. „*Moje jméno na příklad označuje můj tvar. Ovšem pokud se tvého jména týká, to může označovat cokoliv.*“

Symboličnost některých slov projevuje svůj vztah i k morálnímu oceňování. Tak např. A. B a y e t, význačný francouzský sociolog, upozorňoval, že i prosté studium slovníku může ukázat, jak tvar slov (má na mysli jejich zvukový charakter) dovede vytvářet „*mravní dojem*“. Jinak kupř. vyznívají slova jako „*čestný*“, „*slušný*“, „*bezúhonný*“, „*heroický*“, jinak pak názvy jako „*kábr*“, „*borec*“, „*fachman*“ nebo „*dacan*“, „*lump*“ apod.

Experimenty s cílem prokázat asociace byly prováděny i s uměle vytvářenými slovy a vedly k závěrům, že jisté struktury slov vyjadřují dojem kulatého tvaru (např. „*oomboloo*“, „*maluma*“), jiné pak asociace s tvarem hranatým (např. „*kikeriki*“, „*tekete*“). V. M a t h e s i u s (1931) mluví pak o výskytu fonému /t/ v sousedství velárních samohlásek jako o znaku expresivity. Jeho pozorování lze, podle našeho názoru, rozšířit na všechny palatální, resp. praepalatální fonémy, octnou-li se v postavení před velární samohláskou, sr. „*ťukat*“, „*ťapat*“, „*ťulpas*“, „*rošťák*“, „*ďas*“, „*ďobat*“, „*šňupat*“, „*čuchat*“, „*šuškat*“, „*juchat*“ apod.

Jak onomatopoická, tak hláskově symbolická součást jazyková je sice svým způsobem důležitá, její zastoupení ve slovní zásobě je však minimální a přes veškeré snahy některých badatelů vysvětlit původ jazyka na základě takovýchto imitativních projevů je nepopíratelné, že valná většina pojmenování se zakládá na společenské úmluvě a drží se konvencí mezi příslušníky daného jazykového společenství. Kdyby tomu tak nebylo, musely by si být světové jazyky vzájemně daleko podobnější a vykazovat daleko více společných znaků, jako je tomu např. u obrázkových symbolů systémů piktografických.

Často se hovoří o jepičím životě dětských neologismů. Důvod je jasný: nejsou konvenční; dospělý jim proto nerozumí, nechápe obsah, který jim dítě připisuje. Dítě se proto nedočká odezvy, výrazy opouští, vytváří nové, které odezvu nacházejí. Na druhé straně jsou však i takové neologismy, které ve slovní zásobě dítěte zakoření a postupně se prosadí i do slovní zásoby rodičů, resp. nejbližších příbuzných dítěte. Výstižným dokladem

toho je příklad Ohnesorgův (1959, s. 15): z původní interjekce „ap“, jejímž prostřednictvím děvčátko vyžadovalo splnění svých nejrůznějších přání, vznikla přezdívka děvčátka samotného, viz „Api“, „Apinka“, „Apka“, kterou si během doby navyklo používat jak děvčátko, tak rodiče. A v rodinném kruhu pak tato přezdívka zcela vytlačila vlastní křestní jméno děvčátka a stala se jeho trvalým, ryze intimním oslovením.⁸

1.2.2 OBECNOST

Tendence k obecnosti je druhým podstatným znakem jazykového pojmenování. Vzhledem k nesčíslnému počtu jednotlivin v mimojazykové skutečnosti je jasné, že neexistuje v žádném jazyce takový systém znaků, aby je konkrétně označoval. Jazykový znak je proto zpravidla pojmenováním pro obecninu (např. „kniha“ pro nejrůznější druhy knih, bez ohledu na její formát, obsah, provedení ap.). To, že výraz označující obecninu aplikujeme na konkrétní jednotlivinu, není nijak v rozporu s obecností jazykových prvků; přechod od významu obecného k danému významu konkrétnímu, platnému hic et nunc, provádí kontext daného jazykového znaku, viz „tato kniha“, „kniha, kterou jsem ti věnovala“ atp.

Obecnina je ovšem vždy abstrakcí vyššího nebo nižšího stupně. Jazyk vyjadřuje abstrakce různých stupňů, a to zpravidla jednotlivými znaky. A na tomto místě se vyčleňuje specifičnost toho kterého jazyka. V některém (zpravidla se jako příklady uvádějí jazyky primitivní)⁹ chybí znaky pro abstrakce, které jsou v jiném jazyce úplně samozřejmé. Z mnoha existujících příkladů uvedeme alespoň nejtypičtější: Arabové mají zvláštní pojmenování pro nejrůznější rasy koní, ale nemají obecný, nadřazující znak pro „koně“. Aztékové na druhé straně mají jediný výraz pro „sníh“, „led“, „chlad“, kde čeština a mnoho dalších jazyků má bohatou škálu znaků, která se však zdaleka nevyrovná např. jazyku Eskymáků, jehož abundančnost na tomto úseku je známá. Rozdílný stupeň abstrakce je rovněž v oblasti barev, sr. jediný znak „red“ v angličtině vyjadřuje to, co dva české výrazy, „červený“ a „rudý“. Zajímavý příklad nedostačující míry abstrakce v češtině, angličtině a většině indoevropských jazyků vůbec představují osobní zájmena. Zatímco zájmena první a druhé osoby singuláru a plurálu abstrahují od rozdílů rodových, ve třetí osobě singuláru neexistuje zájmeno, které by se jim abstrakcí vyrovnalo (zájmena „on“, „ona“, „ono“ jsou rodově přesně určena).¹⁰

⁸ Sociologický průzkum malých skupin ukazuje, že tzv. rodinná intimita se často opírá o pojmenování tohoto druhu. I když je dítě již dospělé, pojmenování jim kdysi vytvořená se v určitých konstelacích znovu oživují a přispívají tak bezděčně ke zvyšování intimity a utužování rodinných vztahů.

⁹ Toto označení není podle našeho názoru přesné. Z hlediska lingvistického primitivní jazyk neexistuje. Primitivnost není vlastností jazyka. Svou strukturou se neliší jazyky primitivních národů od jazyků národů vyspělých. Rozdíl spočívá ve

Z toho, co bylo řečeno vyplývá, že ani vysoce vytříbená slovní zásoba dospělých není s to označit konkrétní jednotliviny, tím méně pak pochopitelně početně citelně omezená slovní zásoba dítěte. Obecnost prvních dětských slov vystupuje zřetelně do popředí a lze ji klasifikovat, podle našeho názoru, jako jednu ze zákonitostí při osvojování jazyka. Existuje spousta dokladů na to, že dítě jediným výrazem (interjekcí, podstatným jménem, případně slovesem) vyjádří jak obecný pojem, tak pojmový odraz jednotlivého subjektu, objektu i činnosti, resp. děje. Obzvláště názorný příklad je dětské slovo „*kva*“, které představuje pojmenování pro „*kačenku*“, „*vodu*“, „*mléko*“, „*víno*“, „*ptáka*“, „*minci*“ a „*oko medvídka*“. Primát tohoto dokladu se připisuje Darwinovi, který jej zaznamenal u svého vnoučete, cituje ho však a navíc se pokouší vysvětlit po stránce obsahové (sr. kap. 2) i slavný sovětský psycholog L. S. Vygotskij, naší vědecké veřejnosti dobře známý svou vynikající studií „*Myšlení a řeč*“ (Moskva 1934, do češtiny přeložena v r. 1971).

Výrazem „*kva*“ označilo dítě původně *kačenu*, plavající na rybníku. Později inkorporovalo do stejného pojmenování i *rybník* a soustředěním na tekutý element se pak „*kva*“ stalo pojmenováním pro „*mléko*“, v jednom případě pak dokonce i pro *loužičku*, která se objevila na stole při nalévání *vína*. Dítě nicméně má v paměti i pojem „*kačenka*“, jak ukazuje situace, kdy výrazu „*kva*“ použilo k označení „*ptáka*“ sedícího na stromě, jindy pak dokonce dvouhlavého „*orla*“, vyraženého na minci. Na konec, zřejmě vlivem asociace s tvarem *mince*, použilo dítě pojmenování „*kva*“ k označení kulatého předmětu – konkrétně skleněného „*očka medvídka*“.

Podobné doklady lze nalézt u dětí nejrůznějších národností: z českých uvedeme alespoň „*haf*“ pro primární označení všech *zvířat*, „*jají*“ (jahůdky) pro označení veškerého *kulatého ovoce* jako borůvek, brusinek, třešní, višní, jahod apod., „*kutululú*“ pro všechny *kulaté předměty* jako balonek, kulička, měsíček, sluníčko, „*bébé*“ k označení jakéhokoliv *poranění* nebo bolesti, „*táta*“ k označení kterékoliv mužské osoby, „*teta*“ pak kterékoliv *osoby ženské* a konečně „*něco*“ k označení všech *věcí*, jejichž náležitý výraz dítě dosud nezná. Vysoký stupeň abstrakce představují výrazy typu „*vobouvání*“, „*voblíkání*“, „*jezení*“ apod. Z kontextu, v němž je pozorované dítě používá je zřejmé, že mu nejde o akt *obouvání*, *oblékání*, *jezení*, ale o *zobecnující výraz* pro konkrétní jednotliviny, viz všechny věci, které se používají k *obouvání* (tj. botičky, papučky, punčochy, kamaše, punčocháče apod.), resp. k *oblékání* (tj. košilka, kalhotky, svetýrek, kabátek, čepička, rukavičky atd.). Výrazem „*jezení*“ pak vyjadř-

---

skladbě slovní zásoby, která odráží rozdílný stupeň abstrakce a reprezentuje specifikum kultury.

¹⁰ Ve třetí osobě plurálu už této jednotnosti není. Zatímco spisovná čeština dodržuje rodové rozdíly i zde, viz „*oni*“, „*ony*“, „*ona*“, např. angličtina a čeština obecná (stejně jako české dítě) vystačí s termínem jediným, viz „*they*“, „*oni*“ pro všechny tři rody. (Podrobněji viz kap. 4, § 4.8.3).

řuje nejen jídlo a pití, ale i všechny náležitosti s jídlem spojené, jako ubrus, ubrousky, bryndáček, talířky, příbory, skleničky apod., sr. doklady jako: „*Kde mám všechno moje vobouvání*“ přičemž snáší botičky, přezůvky, ponožky v okamžiku, kdy se chystá jít na zahradu. Podobně komentuje svou pomoc při přípravě prostírání stolu: „*Chystám jezení, budeme papat*“ atp. Příkladem na obecnost při vyjadřování činnosti resp. děje je pak sloveso „*pracovat*“. Na otázku „*Co jste dělali v jesličkách*“ odpovídá dítě paušálně: „*Pracovali*“. Teprve při dalších otázkách blíže specifikuje: „*Papali*“, „*spinkali*“, „*malovali*“, „*hráli*“, „*zpívali*“, „*vykládali*“, „*šli na procházku*“ apod.

Analogické příklady existují i u dětí anglických (viz „*lulu*“ pro každý *kulatý předmět* jako balónek, talířek, hodiny, měsíc, „*tý*“ (tj. zkomolené jméno kocoura Timmy) pro označení nejrůznějších *zvířat* jako kráva, kůň, pes ap., které uvádí H. Francis, 1975, s. 26, i u dětí francouzských (sr. doklad Grégoirův „*coco*“, jímž dítě označuje kteréhokoliv *ptáka* i jeho *zpěv*). Zajímavé je konstatování J. Aitchisonové (1976, s. 105): anglické dítě používá výrazu „*ba*“ v okamžiku, kdy se *koupe*, dále v situaci, kdy dostává *mléko* a při pohledu na *kohoutek od vodovodu*.

Jak vysvětlit toto dětské počínání? Na tomto místě se více než kdekoliv jinde vybavuje názor amerického psychologa McNeilla (1970, vii), že dešifrovat dětský jazyk je problém stejně nesnadný jako rekonstrukce dinosaura, jehož kosti nebyly dosud vykopány. Může se klidně stát, že když jste pracně pospojovali něco, o čemž se domníváte, že jsou to zadní nohy, zjistíte, že jde o čelisti. Nejnesnadnější je nesporně analýza jednoslovných promluv. Pronese-li dítě např. shora jmenované „*kva*“ v různých souvislostech, je apriori možné několikere vysvětlení:

Nejjednodušší je možnost, že dítě prostě pojmenovává předměty, aby dokázalo, že je zná. Naučí se jeden výraz v určité situaci a mylně předpokládá, že ho může použít pro cokoliv, co se doličnému předmětu více nebo méně podobá nebo je s ním spjata asociací zvukovou, vizuální nebo sémantickou.

Vygotskij nabízí jiné vysvětlení pro generalizaci tohoto druhu. Dítě se soustřeďuje v daném okamžiku na jediný aspekt objektu, sr. již citovaný příklad Darwinův: jako první registruje dítě *kačenu*. Později se zaměří na *rybník* a asociace s tekutinou vede k aplikaci původní onomatopoeie pro pojmenování rozlitého *vína*, eventuálně *mléka* v šálku. V jiné situaci pak kačena vyvolala vizuální asociaci s *ptákem* na stromě, jindy pak s rytinou *dvouhlavého orla* na minci. Kulatý tvar mince pak nepochybně má za následek pojmenování *oka* medvídko stejným názvem „*kva*“. Vygotskij nazývá tento jev *řetězový komplex*, protože vzniká řada pojmů, zahrnutá pod jediným pojmenováním. Má-li Vygotskij pravdu – a podle našeho názoru má – lze vyvodit mentální postup anglického dítěte při realizaci slova „*ba*“ jako následující: v původním slova smyslu

představuje zřejmě skutečně *koupel* (tj. anglicky „*bath*“). V jistém okamžiku dítě soustředí pozornost na vlastnost předmětu, konkrétně tekutý element a použije ho k označení *mléka*. A konečně si uvědomí spojitost vodovodních kohoutků v koupelně s koupáním a použije stejného výrazu i pro *vodovodní kohoutek* v kuchyni, přesto, že se tam nikdy nekoupalo.

